सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग

शिक्षा शास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको **Ed.PM. 598** विषयको पाठ्यभार पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

योगेन्द्रबहादुर कार्की

क्याम्पस रोल नं. : ९३

परीक्षा रोल नं. : २१४००८४

त्रि.वि. र.नं. : ६८०७-८२

प्रस्तुत

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

२०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थापित : २०४८
☎ : ०२१-५४५६१८
☎ : ०२१-५४५७१८
फ्याक्स : ०२१-५४५७१८

पत्र सङ्ख्या :
चलानी नम्बर : मिति ....

विषय :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र सङ्काय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ स्था. २०४८

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

सिफारिश-पत्र

प्रस्तुत "सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी अध्ययन" शीर्षकको शोधपत्र हाम्रा विद्यार्थी श्री योगेन्द्रबहादुर कार्कीले मेरो निर्देशन र परामर्शमा तयार गर्नु भएको हो । शीर्षक छनोट पछि स्थलगत अध्ययन, सर्वेक्षण र तथ्याङ्क सङ्कलन पश्चात विश्लेषण र विवेचना गरी निकालिएको निष्कर्षप्रति उहाँको प्रयासमा म सन्तुष्ट छु । यो शोधपत्र त्रिभुवन विश्व विद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, शोध मूल्याङ्कन समितिमा उचित मूल्याङ्कनका लागि पेश गर्न सिफारिश गर्दछु ।

मिति २०६६।५।२४

तोयानाथ अधिकारी
शोध निर्देशक
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG
स्थापित : २०४८
☎ : ०२१-४५४६१७
☎ : ०२१-४५४७१७
फ्याक्स : ०२१-४५४७१७

पत्र सङ्ख्या :
चलानी नम्बर :
मिति ....

विषय :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र सङ्काय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङ स्था. २०४८

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई शिक्षा शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्ने छात्र श्री योगेन्द्र बहादुर कार्कीले आर्थिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि "सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी अध्ययन" विषयको शोध-पत्र तयार गरी स्वीकृतिको लागि यस मूल्याङ्कन समिति समक्षा प्रसतुत गर्नु भएकोले यो शोध-पत्र यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति गरियो ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	सही
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	
२.	गणेशप्रसाद दाहाल	सदस्य, शोध समिति	
३.	श्री तोयानाथ अधिकारी	सोध निर्देशक	
४.	प्रा.डा. बाशुदेव काफ्ले	वाहय परीक्षक	

मिति : २०६६।६।१

कृतज्ञता

शिक्षा शास्त्र सङ्कायमा स्नात्तकोतर तह (एम.एड.) द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । कुनैपनि समस्याको कारण समाधानका उपाय पत्ता लगाई निवारण गर्न शोध कार्य आवश्यक पर्न जान्छ । तसर्थ कुनै शोध कार्यले तत्कालमा देखिएका समस्याहरूको अध्ययन, कारण र समस्या समाधानका उपायहरूका बारेमा निष्कर्ष निकाली सुझाव तथा सल्लाह दिने काम गर्दछ । यसै सन्दर्भमा मैले "सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग" भन्ने शीर्षकमा यो शोध पत्र तयार गरेको छु । यसमा तथ्याङ्क व्याख्या विश्लेषणबाट समस्याबाट समस्याहरूको पहिचान गरी समाधानका लागिआवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरेको छु ।

यो शोधपत्र तयार पार्नको लागि आफ्नो व्यक्तिगत कार्य व्यस्तता भएतापनि आफ्नो अमूल्य समय खर्च गर्ने शोधप्रस्ताव तयार गर्दा सुरुदेखि अन्तिमसम्म कुशल निर्देशन दिनु हुने आदरणीय गुरु शोध निर्देशक श्री तोयानाथ अधिकारीलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यो शोधकार्यको लागि आवश्यक सामाग्री सङ्कलन व्यवस्थपन, आ-आफ्नो अनुभव, प्रतिक्रिया सहित प्रश्नावली भरी सहयोग गर्नु भएका १० वटा विद्यालयका प्र.अ.ज्यूहरू, विषय शिक्षकज्यूहरू, सम्पूर्ण विद्यालय परिवार, जि.शि.का., मोरङ, विराटनगर उपमहानगरपालिका परिवारलाई हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

अन्तमा कम्प्युटर टाइप तथा सेटिङ गरी शोधपत्र तयार गर्न सहयोग गर्नुहुने श्री रन्जन गिरी प्रति धन्यवाद दिदै शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनको लागि सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक तथा व्यवस्थापन विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

योगेन्द्रबहादुर कार्की

शोधसार

यो शोधसारको शीर्षक सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग रहेको छ । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य विराटनगर उपमहानगरपालिकाका सामुदायिक प्रथामिक विद्यालयको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयन प्रणालीमा देखिएका समस्याहरू पहिचान गरी निराकरणका उपायहरू पत्ता लगाउने रहेको छ ।

परीक्षण गरिने साधनको माध्यमले विद्यार्थीका सबै उपलब्धिहरूको ठीकसँग मापन पनि नहुने र विद्यार्थीहरूलाई परीक्षाको सन्त्रासबाट बचाउन तथा शिक्षा क्षेत्रमा भएको शैक्षिक लगानीको सही सदुपयोग गर्न, अनुत्तीर्ण हुने र विचैमा कक्षा छाड्ने दर कम गर्न तथा शैक्षिक क्षतीलाई कम गर्नका लागि यो कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ ।

यो अध्ययन स्टफलबिमको ऋृक्षएए मूल्याङ्कन नमुना, हेमण्डको मूल्याङ्कन नमुना र टायलरको मूल्याङ्कन नमुनामा आधारित छ । यस अध्ययनको महत्त्व र औचित्यलाई निम्नानुसार प्रष्ट्याउन सकिन्छ । यस विषयमा आगामी दिनमा अध्ययन गर्न चाहनेहरूको लागि एक स्रोत सामग्रीको रूपमा रहनसक्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका समस्याहरूलाई निराकरण गर्न सहयोग पुग्नेछ । अध्ययन, अनुसन्धानकर्ता र नीति निर्मातालाई एक स्रोत सामग्रीको रूपमा प्रयोग हुन सक्छ ।

यो अध्ययन अनुसन्धानका लागि विराटनगर उपमहानगरपालिकाका ४५ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये ६ वटा प्राथमिक विद्यालयहरू र चारवटा माध्यमिक विद्यालयहरू नमुना छनौटमा लिइएको छ । यिनै विद्यालयका प्र.अ. शिक्षक, शिक्षिका, वि.व्या.स. पदाधिकारीहरूलाई प्रश्नावली गराई अध्ययन कार्य अघि बढाइएको छ । यसका अतिरिक्त अध्ययनका अन्य साधनहरूमा अभिलेख, अन्तर्वार्ता, छलफल, प्रश्नावली आदि राखिएका छन् । यिनै साधनका आधारमा प्राप्त सूचनाहरूलाई व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

यस अध्ययनबाट आएका प्राप्तीहरू र निष्कर्षहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

कक्षा १-३ को उत्तीर्ण दर २०६३, २०६४ र २०६५ मा क्रमशः ९५.१७ प्रतिशत, ९५ प्रतिशत र ९३.१७ प्रतिशत रहेको छ । पुनः सोही कक्षा दोहोऱ्याउने दर २०६३, २०६४ र २०६५ मा क्रमशः ९.३४ प्रतिशत, १५.७ प्रतिशत र ८.६ प्रतिशत रहेको छ । २०६४ मा कक्षा ३ मा

सबैभन्दा बढी १४.२२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू अर्को विद्यालयबाट स्थानान्तरण भई आएको पाइयो । कक्षा १ मा एउटै सेक्सनमा ८१ जना विद्यार्थीसम्म राखी अध्यापन गराएको पाइयो । ४० प्रतिशत विद्यार्थीको एयचतायष्यि बाकसमा राखेको पाइयो ।

यस कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि कार्यसञ्चयिका ९एयचतायष्यि० लाई व्यवस्थित रूपमा प्रयोग गर्नको तालिम आवश्यक छ । नियमित रूपमा निरीक्षण अनुगमनको व्यवस्था हुनुपर्दछ । कार्यसञ्चयिका ९एयचतायष्यि० राख्नका लागि प्रत्येक कक्षामा कम्तिमा एक दराज राख्न आवश्यक देखिन्छ । विद्यालयलाई सेक्सन खोल्न प्रोत्साहित गर्दै शिक्षक दरबन्दी थप्नु आवश्यक देखिन्छ ।

केही संक्षिप्त शब्दहरू

समुदाय	:	विद्यालयमा रहेको वरपरको स्थान
वि.व्या.स.	:	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
उ.मा.वि.	:	उच्च माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	:	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
सि.उ.	:	सिकाइ उपलब्धि
सामुदायिक विद्यालय	:	सरकारबाट नियमित अनुदान पाउने विद्यालय
संस्थागत विद्यालय	:	सरकारबाट अनुदान नपाउने विद्यालय
अनुमति प्राप्त	:	शिक्षा नियमावली बमोजिम अनुमति पाएको
कार्यसञ्चयिका ९एयचतायष्यि०	:	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रगति सूचक राख्ने फाइल
वि.नि.	:	विद्यालय निरीक्षक
श्रो.व्य.	:	श्रोत व्यक्ति
अभिभावक	:	विद्यालयमा पढ्ने बालबालिकाको अभिभावक
जि.शि.का.	:	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
क्षे.शि.अ.	:	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय
प्र.प्रा.वि	:	प्रस्तावित प्राथमिक विद्यालय
शिक्षक	:	विद्यालयमा पढाउने शिक्षक, शिक्षिका, कर्मचारी
आयोग	:	शिक्षक सेवा आयोग
अध्यक्ष	:	विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अध्यक्ष
ऐन	:	शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधन सहित)
नियमावली	:	शिक्षा नियमावली २०५८ (संशोधन सहित)
स्रोतकेन्द्र	:	शिक्षा नियमावली बमोजिमको स्रोतकेन्द्र

स्वीकृति प्राप्त	:	शिक्षा नियमावली बमोजिम स्वीकृति प्राप्त
निर्देशिका	:	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन निर्देशिका
वा.वि.के.	:	बाल विकास केन्द्र / पूर्व प्राथमिक विद्यालय
रा.शि.प.यो.	:	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८-२०३२

विषय सूची

विषय	पेज
सिफारिस पत्र	क्ष
स्वीकृति पत्र	क्षक्ष
कृतज्ञता	क्षक्षक्ष
शोध सार	क्ष्o
केही संक्षिप्त शब्द	oक्ष

परिच्छेदः एक १-१०

परिचय

१.१ पृष्ठभूमी	१
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको औचित्य	७
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	८
१.६ अध्ययनको परिसिमा	९
१.७ अध्ययन क्षेत्रको परिचय	१०

परिच्छेदः दुई ११-२१

अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका र सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	११
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१२

२.३ अध्ययनको उपादेयता २०

परिच्छेदः तीन २२-२६

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा २२

३.२ नमुना छनोटका आधार २३

३.३ अध्ययनको जनसंख्या २३

३.४ नमुना छनोट २३

३.५ अध्ययनका साधानहरू २४

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया २५

परिच्छेदः चार २७-७३

तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण

४.१ नमुना छनोटमा परेका विद्यालयको अभिलेखबाट प्राप्त तथ्याङ्को आधारमा विश्लेषण २७

४.१.१ विराटनगर उपमहानगरपालिकामा अवस्थित विद्यालयमा कक्षा १-३ को भर्ना अवस्था २९

४.१.२ नमुना विद्यालयको विगत तीन वर्षको विद्यार्थी विवरण ३०

४.१.३ नमुना छनोटमा परेका विद्यालयमा पुनः सोही कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी विवरण ३५

४.१.४ नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूका शैक्षिक सत्रका बीचैमा कक्षा छाड्ने विद्यार्थी विवरण ३८

४.१.५ कम उमेरका विद्यार्थी भर्ना हुनु ३९

४.१.६ शिक्षक शिक्षिका तथा तालिम विवरण ४१

४.१.७ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ४४

४.२ अवलोकनबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण ४५

४.२.१ नमुना छनोटमा परेका विद्यालयको मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था ४५

४.२.२ अर्को विद्यालयबाट स्थानान्तरण भई आउने विद्यार्थीको अवस्था ४५

४.२.३ बाह्य व्यवस्थापन ४६

४.२.४ कक्षाकोठामा विद्यार्थी सङ्ख्या ४७
४.२.५ कार्य सञ्चयिका व्यवस्थापन ४८
४.२.६ असाधारण प्रतिभा भएका विद्यार्थीलाई कक्षोन्नती ५०
४.२.७ कार्य सञ्चयिकाको प्रयोग ५१
४.३. प्रश्नावलीबाट प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण ५३
४.३.१ प्र.अ. र शिक्षकका लागि तयार पारिएको प्रश्नावलीको आधारमा विश्लेषण ५३
४.३.२ वि.व्या.स. अध्यक्षका लागि तयार पारिएको प्रश्नावलीको आधारमा विश्लेषण ५९
४.३.३ वि.नि./स्रोतव्यक्तिको लागि तयार पारिएको प्रश्नावलीको आधारमा विश्लेषण ६५
४.४. अन्तर्वाताबाट प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण ६९
४.४.१ अभिभावकबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा विश्लेषण ६९
४.४.२ विद्यार्थीसँग लिएको अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त सूचनाहरूको आधारमा विश्लेषण ७१
४.५. छलफलबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण ७२
४.६. सैद्धान्तिक ढाँचाको आधारमा विश्लेषण ७३

परिच्छेदः पाँच ७४-७६
प्राप्ती, निष्कर्ष र सुझाव
५.१ प्राप्ती ७४
५.२ निष्कर्ष ७५
५.३. सुझाव ७६

सन्दर्भग्रन्थ सूचीहरू
अनुसूचीहरू

तालिका सूची

तालिका		पेज
१.	नमुना छनोट विवरण	२४
२.	नमुना अध्ययन क्षेत्रको जम्मा विद्यार्थी विवरण	२८
३.	विराटनगर उपमहानगरपालिकाको विगत ३ वर्षको भर्ना विवरण (कक्षा १-३)	२९
४.	नमुना विद्यालयको प्राथमिक तह कक्षा १-३ को भर्ना ट्रेण्ड विश्लेषण	३१
५.	नमुना विद्यालयको सोही कक्षामा दोहोऱ्याउने विद्यार्थी विवरण	३६
६ .	बीचैमा कक्षा छाड्ने विद्यार्थी विवरण	३९
७.	कम उमेरका विद्यार्थी भर्ना विवरण	४०
८.	अध्ययन क्षेत्रको शिक्षक, शिक्षिका तथा तालिम विवरण	४२
९.	नमुना विद्यालयहरूका २०६५ को शिक्षक तालिमा विवरण	४३
१०.	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	४४
११.	कक्षाकोठामा विद्यार्थी संख्या	४७
१२.	कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन विवरण	४९
१३.	कार्यसञ्चयिकाको व्यवस्थापनको अवस्था	५२
१४.	प्रश्नावलीको आधारमा प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण (तालिका १४ देखि ३५ सम्म)	५४-६८
१५.	अन्तर्वार्ताको अधारमा प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण (तालिका ३६ देखि ३८ सम्म)	७०-७१
१६.	छलफलबाट प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण	७९

रेखा सूची

		पेज
१.	विराटनगर उपमहानगरपालिकको कक्षा १-३ को भर्ना स्थिति	२९
२.	नमुना छनोट विद्यालयको तीन वर्षको छात्रछात्रा सहभागिता ट्रेण्ड	३२
३.	२०६३ को विद्यार्थी भर्ना विवरण	३३
४.	२०६४ को विद्यार्थी भर्ना विवरण	३४
५.	२०६५ को विद्यार्थी भर्ना विवरण	३५
६.	कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थीको विवरण	३८
७.	उमेर समूहका विद्यार्थी भर्ना विवरण	४१
८.	पोर्टफोलियोको व्यवस्थापन विवरण	५०
९.	पोर्टफोलियोको प्रयोग सम्बन्धि विवरण	५३